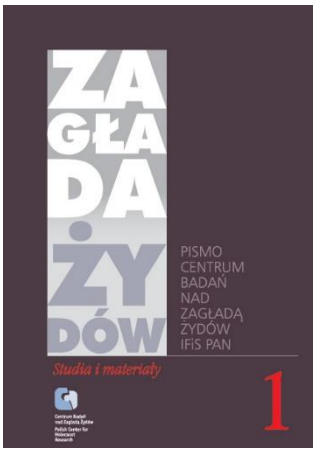

Zagłada Żydów. Studia i Materiały
Holocaust Studies and Materials

VOL. 1 (2005)

ISSN: 1895-247X
eISSN: 2657-3571
DOI: 10.32927
WWW: www.zagladazydow.pl

Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN
Polish Center for Holocaust Research

The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations: Rescuers of Jews during the Holocaust – Poland, Yad-Vashem, Jerusalem 2005

Marta Janczewska
Żydowski Instytut Historyczny

mjanczewska@jhi.pl

DOI: https://doi.org/10.32927/ZZSiM.171
Strony/Pages: 318-319

CC BY

OPEN ACCESS

The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations. Rescuers of Jews during the Holocaust. Poland

[Praca zbiorowa pod redakcją Sary Bender i Shmuela Krakowskiego, słowo wstępne Israel Gutman, redaktor prowadzący serii Israel Gutman, Yad Vashem, Jerusalem 2004, tom 1 i 2, 1018 stron]

Stosunki polsko-żydowskie podczas drugiej wojny światowej – to temat w szczególny sposób złożony i obciążony emocjami. Nawet jednak w najbardziej zażartej dyskusji dotyczącej tej problematyki strony milkną, gdy przywołane zostaną sylwetki Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. Od roku 1963, kiedy Instytut Yad Vashem rozpoczął przyznawanie tytułu Sprawiedliwego wśród Narodów Świata, odznaczenie to otrzymało ponad 20 000 osób. Ponad 5300 spośród nich (dane na koniec 2000 roku) to Polacy. Po tomach prezentujących Sprawiedliwych z Holandii i Francji, staraniem Instytutu Yad Vashem do rąk badaczy i szerokiego kręgu czytelników trafia właśnie dwutomowa encyklopedia poświęcona Polakom uhonorowanym tym zaszczytnym tytułem.

Książka w porządku alfabetycznym prezentuje kolejnych Sprawiedliwych, opatrując każde nazwisko (lub kilka nazwisk, w zależności od liczby osób zaangażowanych w konkretny przypadek) rodzajem noty biograficznej. Noty mają charakter narracyjny i ogniskują się na historii ratowania. W krótkich z konieczności zapisach autorzy starali się jak najpełniej ukazać sylwetkę Sprawiedliwego, jego status ekonomiczny, wykształcenie, poglądy i związane z nimi motywacje ratowania, oraz możliwie wiernie przedstawić historię pomocy, wskazać jej przebieg i okoliczności. Wszystkie hasła osobowe *Encyklopedii...* powstały jedynie w oparciu o akta, jakie każdy Sprawiedliwy posiada w Archiwum Instytutu Yad Vashem. Wiele not opatrzonych jest zdjęciem bohatera. Rozbudowany wstęp o charakterze historyczno-socjologicznym pióra profesora Israela Gutmana, mapa oraz słownik podstawowych pojęć przybliżają nawet zupełnie niezorientowanemu w temacie czytelnikowi złożoność stosunków polsko-żydowskich przed drugą wojną światową oraz przedstawiają mu realia okupowanej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem reakcji Polaków na Holokaust. Autorzy *Encyklopedii...* zdecydowali się na prezentację sylwetek Sprawiedliwych, którzy zostali uhonorowani do końca 1999 roku. Jako że Instytut Yad Vashem kontynuuje nadawanie tytułu, spodziewany jest w przyszłości suplement, prezentujący kolejne postaci.

Historie, z jakich składa się prezentowana pozycja, to swoiste puzzle, które obrazują gęstą sieć powiązań międzyludzkich w okupowanej Polsce – na pierwszym planie mamy prześladowanych, wykluczonych ze wspólnoty obywatelskiej Żydów oraz decyzje bohaterskich Polaków, w tle – nie tylko hitlerowski terror, ale także polskich szmalcowników, podejrzliwych sąsiadów, konfidentów. Choć autorzy publikacji koncentrują swe opowieści na tych pierwszych, nie sposób podczas lektury zapomnieć i o tych drugich.

Na kartach *Encyklopedii*... odnajdujemy postaci dobrze znane, jak Aleksander Kamiński czy Jan Karski, ale *gros* Sprawiedliwych to osoby niczym się nie wyróżniające, w potocznym rozumieniu tego słowa

przeciętne, o zupełnie zwykłych życiorysach. Ze swoją zwykłością, dzięki ludzkiemu odruchowi solidarności, za którym poszli, stali się nagle bohaterami historycznej sceny. Trudno znaleźć jakiś wspólny mianownik ich biografii, z wyjątkiem tego jednego: narażali się na śmierć, by ratować od śmierci innego człowieka, czasem zaprzyjaźnionego, często zupełnie nieznajomego. Tak jak nie ma jednej cechy charakteru czy osobowości łączącej Sprawiedliwych, nie znajdziemy też jednego motywu kierującego ich poczynaniami. Podkreślają to autorzy publikacji, powołując się na badania prowadzone w tym zakresie (m.in. Nehamy Tec, Elli Linde i Irit Czerniawski). Próby zarysowania typologii i zdefiniowania motywacji, choć ważne i potrzebne, nie dają nam ostatecznej odpowiedzi na pytanie, dlaczego pomagali. *Encyklopedia...* ukazuje tę prawdę w dobitny sposób.

Lektura krótkich biogramów Sprawiedliwych pokazuje, że nawet w krańcowo trudnej sytuacji można być człowiekiem. Co więcej, to właśnie pod ciśnieniem sytuacji ekstremalnej może ujawnić się nieoczekiwany potencjał dobra (*vide* przykłady przedwojennych antysemitów, którzy podczas wojny nie wahali się pospieszyć Żydom z pomocą). Ale i odwrotnie: nie ma takiej ideologii czy religii, która przez sam fakt jej wyznawania dawałaby gwarancję uczciwego i ludzkiego zachowania w sytuacji ekstremalnej. Historie ratowania Żydów zestawione w prezentowanej publikacji nie dostarczają łatwych odpowiedzi, ale stawiają wobec tajemnicy ludzkiej wolności, która w obliczu śmiertelnego niebezpieczeństwa każe wyciągnąć rękę do potrzebującego, ale może także pomocy odmówić.

Publikacje, takie jak omawiana *Encyklopedia...*, mimowolnie stawiają przed nami zagadnienie liczby, zarówno ratujących, jak i ratowanych. Jak oblicza w swoim słowie wstępnym Israel Gutman, można zakładać, że 30 000–35 000 Żydów (czyli około 1% całej populacji polskich Żydów) zdołało przetrwać drugą wojnę światową na terenach okupowanej Polski dzięki pomocy i poświęceniu Polaków. Prawie 6000 spośród owych Polaków zostało wyróżnionych tytułem Sprawiedliwego wśród Narodów Świata. Ale, jak podkreślają autorzy publikacji, rzeczywista liczba osób pomagających ukrywającym się Żydom nigdy nie będzie znana, podobnie jak nieznana pozostanie liczba osób, które były ratowane. Sprawiedliwi reprezentują więc nie tylko siebie, ale także wszystkich bezimiennych, którzy w obliczu szalejącego wokół zła drugiej wojny wybrali dobro i nie pozostali obojętni na cierpienia bliźniego.

Intencją autorów *Encyklopedii...* był hołd bohaterom, którzy ryzykując własne życie, nieśli pomoc prześladowanym. Jest to więc pomnik, jaki Yad Vashem stawia Sprawiedliwym w imieniu całego narodu żydowskiego. Dla innych nacji publikacja będzie mieć charakter informacyjno-edukacyjny. Ale dla Polaków książka ta może mieć wymiar dodatkowy. Osoby, które czynnie ratowały Żydów w Polsce podczas drugiej wojny światowej, stanowiły znikomy odsetek społeczeństwa polskiego. Nie cieszyły się także szacunkiem współziomków, mimo iż ich heroizm był nie mniejszy niż ten okazywany na polu walki. Po wojnie ich zasługi rozciągano na całość społeczeństwa, uniemożliwiając tym samych uczciwą dyskusję o relacjach polsko-żydowskich w czasie wojny. *Encyklopedia...* może więc pomóc jednym w umacnianiu narodowych mitów, wybujałych na stereotypie Polaka, który w każdych okolicznościach walczył z okupantem oraz robił wszystko, by pomóc mordowanym Żydom, ale może się także stać szansą, by polskie zasługi i winy uczciwie zważyć. Publikacja Instytutu Yad Vashem to nie tylko powód do dumy, ale także źródło rzetelnej wiedzy, w jaki sposób Polacy pomagali Żydom w czasie wojny. A tam, gdzie świadomość własnych zasług jest nie tylko powszechna, ale także precyzyjna i rzetelna, łatwiej uznać własne zaniedbania i winy. Może więc prezentowana pozycja stanie się nie tylko laurką, ale także podglebiem rzeczowej dyskusji o postawach Polaków w czasie drugiej wojny światowej.

Marta Janczewska